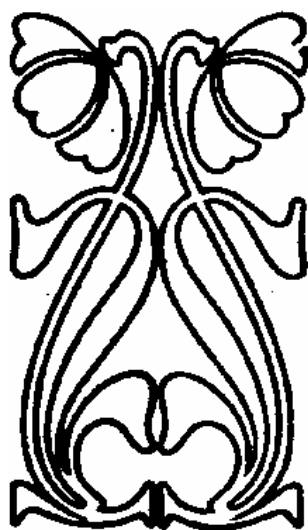

Spomenica

Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov 1920

Citat:

Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, **1 (1920)**, 1-4: 69-75.

Pomembnejša literatura o Spomenici:

PETERLIN, S., 1970: Varstvo narave na prelomnici. *Proteus*, **33**: 50-52.

PETERLIN, S., 1992: Ferdinand Seidl - pobudnik Spomenice o varstvu narave 1920. Dolenjski zbornik 1992: 77-80.

PETERLIN, S., 1995: 75 let po Spomenici Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov. V: Skoberne, P. (ur.), 1995: 75 let Spomenice Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Uprava RS za varstvo narave.

PISKERNIK, A., 1965: Iz zgodovine slovenskega varstva narave. *Varstvo narave*, **2-3**: 59-74.

SKOBERNE, P. (ur.), 1995: 75 let Spomenice Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Uprava RS za varstvo narave (faksimile s spremno besedo in angleškim prevodom)

1832—1853) prepotoval l. 1838 Gorjance, dotlej v botaniškem oziru nepoznane. Navaja jo tudi za njim **Fleischmann**, vrtnar na botaniškem vrtu v Ljubljani v svoji Übersicht der Flora Krains 1844. Omenja jo tudi najodličnejši poznavalec kranjske flore, šolski svetnik, prof. **A. Pavlin** v svojih Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains, 1901, I. pag. 57. **Ferd. Seidl**.

Odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov.

Spomenica,

ki je predložil odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov 20. januarja 1920. pokrajinski vladi za Slovenijo v Ljubljani.

Skoraj vse kulturne države so uvidele potrebo ohranitve prirodnih spomenikov in so v ta namen ustanovile same ali pomagale ustanoviti z večjimi denarnimi prispevki ali z odstopom zemljiških kompleksov prirodovarstvene parke (rezervate, Naturschutzparke), kjer uživa vse živalstvo in rastlinstvo popolno varstvo, dalje ustvarile zakone za absolutno varstvo gotovih živali in rastlin, tipičnih za dotične pokrajine ali izpostavljenih uničenju ter končno neposredno ali posredno po družtvih za varstvo prirode poučevalo ljudstvo, da se omeji zatiranje tudi onih živali in rastlin, ki jih zakon imenoma ne ščiti.

Da je tudi v naši državi, ki prednjači ostalim evropskim državam tako v florističnem kakor v favnističnem in geološkem oziru, nujna potreba v enakem smislu započeti resno delo, oteti znanstvenemu raziskovanju, kar se še oteti da, je jasno, ako se hočemo obraniti sicer opravičenemu očitku nekulturnosti in nepojmovanja važnosti prirodnega varstva.

Z namenom, koristiti znanstvu in obenem dvigniti ugled naše države, se je v področju Muzejskega društva za Slovenijo osnoval poseben odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov v Jugoslaviji, obstoječ iz naslednjih znanstvenikov in strokovnjakov: gimn. ravnatelj *dr. Stanislav Beuk*, sodni nadsvetnik *Anton Bulovec*, profesor *Ivan Franke*, tehnik *Josip vitez Gorup*, nadgeometer *Alfons pl. Gspan*, notar *Mate Hafner*, odvetnik *dr. Ivan Lovrenčič*, muzej. ravnatelj prof. *dr. Jos. Mantuani*, profesor *Alfons Paulin*, v. šol. nadzornik *dr. Leopold Poljanec*, fin. nadsvetnik *dr. Janko Ponebšek*, profesor *dr. Gvidon Sajovic* in prof. *Ferdinand Seidl*. Ta odsek je v svojih sejah svojemu delu zarisal točen načrt, katerega glavni deli so ti-le:

I. Ustanovijo naj se alpski, sredogorski (gozdni) in barski varstveni parki po zgledu enakih parkov v drugih državah.

II. Potom zakona naj se prepove pokončavanje redkih ali za naše kraje tipičnih ter znanstveno znamenitih živali in rastlin. Strogo naj se pazi, da se izvršujejo določila lovskega in ribarskega zakona ter zakona z dne 20. julija 1910, dež. z. št. 27 o varstvu ptic.

III. Podzemeljske jame z interesantno jamsko favno in floro naj se postavijo pod nadzorstvo; vstop vanje naj se dovoli samo v znanstvene svrhe.

IV. Zainteresirati je najširšo javnost za varstvo prirode sploh.

Za doseg stavljenih si smotrov potrebuje odsek v prvi vrsti naklonjenosti vlade, ki bi obstajala v tem, da se odseku dovolijo primerna denarna sredstva za nakup ali zakup zemljišč, oziroma da se odstopijo za njegove namene zemljiški kompleksi, ki so državna last.

Sicer je sklenil odsek, da se preustroji v posebno društvo za varstvo prirode, kakor so taka društva tudi po drugih državah, ter pobirati od društvenikov denarne doneske za doseg svojih namenov, toda na ta način bi se izvršitev stavljenih nalog preveč zavlekla ali sploh ne dosegla svojega namena popolnoma. Zadeva je nujna in ne prenese nikakega odlašanja, kajti skoraj vse, kar hočemo otepi pogina, je prav blizu svojega groba.

Kako si podpisani predstavljajo konkretno izvršitev svojega načrta, naj se razbere iz naslednjih pojasnil k gorenjim točkam:

Ad I. A. 1.) Vlada naj da odseku, oziroma društvu za varstvo prirode na razpolago posestvo barona Friderika Borna v občini Sv. Ana pod Ljubeljem. To posestvo meri 1334:1747 *ha*. Njiv 1:5321 *ha*, travnikov 37:8562 *ha*, vrta 0:2472 *ha*, pašnikov 76:9626 *ha*, planin 49:3516 *ha*, gozda 653:5690 *ha*, 47 a stavbe in 444 *ha* neplodnega sveta.

Za *alpski varstveni park* je posebno pripravno, kajti:

- a) obsega vsakovrstni alpski svet, na katerem bi se moglo vse alpsko živalstvo in rastlinstvo prosto razvijati;
- b) bi se dal z malimi stroški prirediti alpski botanični vrt;
- c) ima naravne meje, je vsled tega razen po javni cesti in 2—3 stezah za nepoklicance skoraj nedostopno ter tvori nekakšno zemljiško enoto;
- č) je v višino 1400 *m* po dobro nadelani poti dostopno tudi takim znanstvenikom, ki niso turisti;
- d) ni daleč od železnice ter ima že pripravna poslopja za stanovanja uslužbencev in prenočišča obiskovalcev.

Posestvo je last inozemca in bi se ob izvršitvi agrarne reforme prav lahko dobilo v državno last. V skrajnem južnem delu je okoli 400 *ha* velik gozd, ki bi se dal brez škode pravemu namenu posestva tako izkoriščati, da bi se krili vsi upravni in večina drugih stroškov, ki bi jih zahtevalo urejeno varstvo prirode v naših okrajinah.

Kot visoko-planinski alpski park prideta še nadalje v poštev:

2. V Kamniških Planinah vse neplodno ozemlje ob glavnem slemenu od Babe pri Kamniškem sedlu do Velikega Vrha.

Meje, ki bi se pred ustanovitvijo parka še natančneje določile, bi sledile približno obsegu neplodnega ozemlja od Babe pri Kamniškem sedlu do vrha Konja, odtod bi segale v dolino Lučanske Bele, vključivši tu majhen del visokoležečega gozda, potem čez Lastovec, Dleskovec na Veliki Vrh in odtod ob vznožju severnih strmin nazaj do Kamniškega sedla.

Del tega ozemlja spada v politični okraj Kamnik in je last Kamniške korporacije, ostali del pa leži v političnem okraju Gornji Grad in je last graščine Gornji Grad ljubljanske škofije, parcela št. 418. Le majhen del od Ojstrice do Velikega Vrha, parcela št. 419, z 68 *ha* 26 *a*, je last zasebnosti. Ta parcela bi se prikupila ali z drugim graščinskim svetom zamenjala.

Razlogi, ki govore za ustanovitev naravnega parka v Kamniških Planinah, so: 1.) Mogočna višina do 2400 *m*. 2.) Velezanimiva alpska favna in flora, ki

reprezentira tu znatno število posebnih vrst, kakoršnih drugod ne najdemo. 3.) Imenitna geotektonska zgradba. 4.) Ugodna lega sredi naše domovine.

3.) Dolina Sedmih jezer pod Triglavom. Ta park naj bi obsegal na južni strani steno Komarčo, odtod bi šla meja proti zapadu do vrha Kola (2001 m), zapadno in severno mejo bi tvoril glavni gorski greben, ki je svoj čas mejil Kranjsko od Kola do Kanjevca (2568 m). Vključivši ves masiv Kanjevca, bi obsegal ta park visoko planoto Hriberce do sedla, ki vodi v Kotličce, Mišelsko glavo (2448 m), nadalje Veliko Tičarico (2320 m), Malo Tičarico in greben čez Kopico (2091 m) do Komarče.

To ozemlje je velepomembno v geotektonskem, geološkem, paleontološkem, zoološkem in botaničnem oziru. Alpska favna in flora sta razvili tu celo množico posebnih vrst in variant, ki drugod niso zastopane.

Pred leti je predlagal prof. Albin Belar, podpiran po Nemškem Planinskem Društvu, to ozemlje za alpski park osrednji vladni na Dunaju.

Ker je očrtani kompleks last verskega zaklada, uresničenje tega načrta ne bi našlo težav. Ovira bi ga le morebitna neugodna določitev državnih mej, ker bi varstveni park neposredno ob meji na tujo državo ne imel zaželenega pomena.

Ad B. Za sredogorski (gozdni) varstveni park naj se določijo:

1.) Pragozd kneza Windischgraetza nad Lokanjo pri Oplotnici, železnica Konjice; 2.) deli Kočevskih gozdov in 3.) vrh Snežnika.

Ad 1.) Windischgraetzov pragozd naj ostane še nadalje neizkoriščen pragozd, ki postane s tem varstveni park.

Ad 2.) V Kočevskih gozdih naj se nadalje popolnoma varujejo tisti deli, ki so ostali doslej po naročilu posestnika Karla Auersperga v svrhu ohranitve prvotnega značaja nedotaknjeni. Ti deli so: V Gotenici del revirja Karlshütten z 2890 ha in del revirja Merleinsraut s 3685 ha; na Friedrichsteinu del revirjev Kočevje in Masern z 2124 ha; v Hornwaldu del revirjev Steinwand z 9614 ha in del revirja Scherenbrunn s 4778 ha, nadalje 3471 km dolg in 100 m širok pas ob takozvanem Brennosteig. — Razentega obstoja nalog, ohraniti pri sekanju gozda vsa posebno velika ali čudovito zrasla drevesa, bodisi z okolico vred, bodisi posamezna kot spominska drevesa. Varovana pred sekro so tudi okolišča gozdnih studencev. Natančno lego navedenih krajev in njih izmero je razvideti iz kart v Auerspergovem gozdnem uradu v Kočevju.

Ad 3. Na Snežniku, ki je velepomemben zato, ker se tu zadevajo alpska, kraška in mediteranska flora ter prehajajo druga v drugo, naj se določi za varstveni park ozemlje od vrha do višine 1300 m, ako, oziroma kadar bo to dopustila ureditev državnih mej.

Ad C. Za barski varstveni park je na vsem Barju edino še pripraven prostor (povsod drugod sta izsuševanje in kultura povsem izpodrinila barski značaj) pod hribčkom Grmec. Ta prostor je oddaljen od Ljubljane 1½ ure, od Laverce ½, od Babne gorice ¼ in od Iga-Studenca 1½ ure; leži v kat. občini Rudnik, skoraj ob kat. meji občine Studenec, oziroma Karlovsko predmestje, na parcelah št. 2032 in 2033. Ti parceli, spadajoči k zemljišču vl. št. 77 kat. občine Rudnik, sta zemljeknjižna lastnina Marije Babšek, po-

sestnice iz Babne gorice št. 2 in se na tem delu, kjer naj bi bil barski park, še nista poljedelsko izkoriščali, oziroma na tem prostoru še nikdo ni sveta na ta ali drug način užival.

Začetkoma je popolno z značilnim barskim mahovjem in drugimi rastlinami pokrit prostor, za tem pa grmičevje, gosta jelševina. Prvi prostor je pripraven za mahove in višje rastline, drugi pa za mal umeten bajer in gnezdišča barskih ptičev, zlasti škurhov.

Parcela 2032 je 2 bon. vrste ter meri 31 a 54 m, čisti donos 2 K 08 h, parcela 2033 je 2 bon. vrste ter meri 72 a 36 m s čistim donosom 4 K 78 h. Kupila bi se cela parcela št. 2032, od parcele št. 2033 pa le en del. Izsuševanje bi bilo po mnenju izvedencev izključeno in ohranitev barskega značaja zagotovljena, ako bi se za slučaj potrebe napravil iz kakih 3—400 m oddaljene lšce primeren jarek; stroški za to bi bili prav neznatni, ker so tu deloma taki jarki že izkopani in bi jih bilo treba le popraviti in zvezati.

Po mnenju krajevnih cenilcev bi znašala vrednost sveta na ha ali 1-737 oral 300 K in bi lastnica ta svet gotovo radovoljno prodala, zlasti ako se ji obrazloži nameravana znanstvena uporaba; posestnici ta prostor sedaj itak ne daje nobenega užitka.

Na tem prostoru bi se dale ohraniti sledeče barske rastline, ki jim sicer prej ali slej preči popolni pogin: *Utricularia vulgaris* Lehm., *minor* L., *Drosera intermedia* Hayne, *rotundifolia* L., *Darcinium oxycoccus* L., *Andromeda polifolia* L., *Castalia alba* L., *Nuphar luteum* L., *Calla palustris* L., *Hydrocharis morsus ranae* L., *Lemna trisulca* L., *minor* L., *Spirodela polyrrhiza* L., *Sparganium erectum* L., *minimum* Fr., *simplex* Huds., *Potamogeton crispus* L., *perfoliatus* L., *natans* L., *pusillus* L., *lucens* L., *Ludwigia palustris* L., *Hottonia palustris* L., *Myriophyllum verticillatum* L., *spicatum* L., *Hippuris vulgaris* L., *Ranunculus aquatilis* L., *circinatus* Sibth., *lingua* L., *Acorus calamus* L., *Hydrocotyle vulgaris* L., *Carex Davalliana* Sm., *Godenoghii* Saj., *gracilis* Curt., *limosa* L., *pseudocyperus* L., *vesicaria* L., *flava* L., *rostrata* Stokes, *Oederi* Retz ter različni mahovi in praproti, posebno še znameniti *Nephrodium cristatum* L., *spinulosum* Muell.

Tudi barski ptiči: race, povodne piške in orjaški škurh bi imeli tu nekaj zavetja.

Ad II. Vlada naj zagotovi potom zakona absolutno varstvo razen onim živalim, ki jih varujejo lovski zakon, oziroma naredbe deželne vlade za Slovenijo z dne 25. decembra 1919, št. 827, ribarski zakon in zakon o varstvu koristnih ptic z dne 20. julija 1910, dež. zak. št. 27, še sledečim živalim in rastlinam:

a) Živali: 1.) Sesalci: Kozorogi, divji kozel *C. cretensis* in *C. ibex* L., marmotica ter jelen in medved v dopustnem številu v Kočevskih gozdih: kočevski medved ni nič nevaren in jeleni ne napravljajo nobene škode.

2. Ptiči: Vir ali velika uharica (*Bubo bubo* L.), sokol selec (*Falco peregrinus* Tunst.), rjasti škarnjak (*Milvus milvus* L.), ko-stanjasti škarnjak (*Milvus korschun* Gmel.), ribji orel (*Pandion haliaetus* L.), belorepec (*Haliaetus albicilla* L.), sršenar (*Pernis apivorus* L.), kraljevi orel (*Aquila melanaetus* L.), planinski orel (*Aquila chrysaetus* L.), klinkač ali ruski orel (*Aquila pomarina* Brehm.), mišar (*Buteo buteo* L.), kocasta kanja (*Archibuteo lago-*

pus Br.), rjavi lunj (*Circus aeruginosus* L.), pepelasti spletec (*Circus cyaneus* L.), lunj dolgorepec (*Circus macrourus* Gm.) lunj beloritec (*Circus pygargus* L.), orehar (*Nucifraga caryocatactes* L.), krokar (*Corvus corax* L.), siva čaplja (*Ardea cinerea* L.), rjava čaplja (*Ardea purpurea* L.), čapljica (*Ardetta minuta* L.), bobnarica (*Botaurus stellaris* L.), in kvakač (*Nycticorax nycticorax* L.),

3.) Popolno varstvo naj uživa tudi želva sklednica (*Emys orbicularis* L.), zastopnica družine želv na našem barju, za domačo favno zelo interesantna, a zelo redka, morda že zatrta plazilka. Nadalje varujemo tudi vse kuščarje (kuščar, martinčki, slepič) in vse vrste krastač (pri nas predvsem navadna in zelena krastača), ker so za poljedelstvo in vrtnarstvo neprecenljive važnosti.

4.) Brezvretenčarji: Razen vseh jamskih hroščev, pajkovcev in mehkužcev, ki so več ali manj vsi znameniti in jih zato ne naštevamo z imeni, naj se varujeta hrošča planinski kozliček (*Rosalia alpina* L.), in orjaški krešič (*Procerus gigas* Creutz). Prepovedano naj bo jih loviti, prodajati in izvažati, kakor se je to doslej godilo in zaradi česar so postali mnogi že prav redki. Istotako naj se ščiti metulj apolon (*Parnassius apollo* L.), ki je v Kamniških planinah, kjer je letal še pred 6 leti v obilnem številu, popolnoma zatrt. Redek je postal tudi že v Karavankah, v Triglavskem pogorju in na Kumu. Lovili so ga domačini in tujci. Nekateri manj izobraženi entomologi, ki so imeli žal več smisla za kupčijo kakor za pravo znanstveno delo, so izvažali leto za letom velike množine tega metulja, ki je pravi kras naših planin.

Varuje naj se tudi kranjska čebela kot naravni spomenik, dokler ne izide nov čebelarski zakon, ki naj zadošča potrebam varstva te pasme. Na Kranjskem in sosednjem delu Koroške se je razvila tekom stoletij posebna pasma vrste *Apis mellifica* L., ki ima stalne bistvene lastnosti in ki jo znatno razlikujejo in tudi odlikujejo od vseh drugih krajevnih pasem. S prirodopisnega in narodnogospodarskega stališča je potrebno, da se kranjska pasma ohrani. Nevarnost, ki preti tej pasmi, ne obstoji v tem, da bi se čebelarstvo v naših krajih opustilo, marveč le v tem, da bi se ta pasma ne pomešala s krvjo drugih pasem in bi izgubila na ta način svoje specifične vrline. Zato naj se prepove uvoz živih čebel in matic v kraje, kjer je doma kranjska čebela. Ker se naša pasma najbolj množi (roji), tudi potrebe po uvozu ni, tudi če bi se čebelarstvo še tako razširilo.

- b) *Rastline*: 1. *Gentiana lutea* L. 2. *Gentiana symphyandra* Murh. 3. *Gentiana froelichii* Hladn. 4. *Nigritella nigra* L. 5. *Nigritella angustifolia* (rubra) Wettst. 6. *Cypripedium calceolus* L. 7. *Daphne blagayana* Freyer. 8. *Daphne cneorum* L. 9. *Daphne striata* Tratt. 10. *Eryngium alpinum* L. 11. *Viola cornuta* L. 12. *Peucedanum ostruthium* L. 13. *Ilex aquifolium* L.

Prepovedano bodi pod strogo kaznijo te vrste trgati, ruvati, prodajati.

Ad 1 in 2. Ti visokostebleni svišči so postali skrajno redki. Lovci, pastirji in drugi kopljejo in prodajajo lekarnam mogočne korenine teh prekrasnih rastlin.

Ad 3. Ta nizki svetlomodri krasni svišč raste edino v Kamniških planinah, in tudi tam je že precej redek.

Ad 7, 8, 9, 13. Teh lepih in znamenitih rastlin se potrga in proda na ljubljanskem trgu neverjetne množine. Preti jim pogin.

Ad 10. Ta veličastna rastlina raste samo na Črni prsti in še tam je redka.

Ad 12. Ta znamenita rastlina raste samo na Begunjsčici, kamor jo hodijo trgat Nemci iz Gradca, Dunaja in drugod. Težko jo bo ohraniti, če jo ne bo varoval zakon.

Ad 6. Ta najkrasnejša kukavica se je v Kamniških planinah že po večini zatrla. Gozdarji, lovci in drugi jo prodajajo na debelo; preti ji polen pogin.

Zaradi kontrole naj bi se obrt nagatilcev (preparatorjev) koncesijonirala; nagatilci bi morali voditi zanesljive seznamke vseh živali, ki jih prejmejo v prepariranje.

Ad III. Jame, špilje naj pridejo v državno last in v oskrbo odseku (društvu) za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, ki bo vhode najbolj znamenitih zavarovalo in dovoljevalo vstop le v znanstvene svrhe.

Jamska flora, posebno pa favna se je v zadnjem času močno izkoriščala v posebno-dobičarske namene, tako da preti mnogim interesantnim in za naše kraje specifičnim tipom raznih vrst popoln pogin. Po živalicah, ki se jih sicer ne dobi nikjer na svetu, so zaslovele naše jame v znanstvenem svetu; dokaz nekulturnosti bi bilo, če ne bi hoteli ali mogli ohraniti teh živalic znanstvu. To pa je mogoče le tedaj, če zabranimo nabiranje v kupčijske svrhe, kar se je žal doslej pogostno dogajalo. Nemoteno so prihajali razni tujci in sistematično ugonabljali našo jamsko favno. Pa tudi nekateri manj naobraženi domačini so izropali marsikako jamo popolnoma in za majhen dobiček prodajali to znanstveno dragoceno blago tujim trgovcem.

Ad IV. *Odsek hoče razširiti svoje delovanje po celi kraljevini, potom predavanj in tiska pridobiti čim več članov in prijateljev. Posebej bo potizkušal pridobiti vse učiteljstvo in duhovništvo za svojo stvar, da pride zanimanje za varstvo prirode in umevanje potrebe varstva v najširše sloje. Za te in za varuhe zakona (orožnike, gozdne orožnike, lovske čuvaje, tržne nadzornike itd.), pa tudi za razumnike sploh se bo izdal tiskan seznam s podobami vseh onih rastlin in živali, ki naj uživajo varstvo. V svoj delokrog hočemo pritegniti tudi vsa turistovska društva, lovske družbe in podobne združitve, dobre spise o varstvu prirode in negovanju živali in rastlin pa spraviti v primerne, mladini in doraslim pristopne časopise ter v šolske knjige.*

Nadzorstvo in znanstveno vodstvo v parki in jamami bi imel odbor, ki bi bil v stalni zvezi z Muzejskim društvom, v znanstvenem oziru pa bi bili parki v zvezi z ljubljanskim vseučiliščem ter v svrhe znanstvenih raziskovanj temu kakor tudi vsem drugim visokim šolam ter znanstvenim institutom na razpo-

lago. Obenem bi služili za izpopolnjevanje muzejskih zbirk, za dobavljenje potrebnega materiala šolam in posameznim raziskovalcem tudi v inozemstvo.

Ustanovitev varstvenih parkov in ureditev varstva gotovih živali in rastlin potom zakona sta torej v znanstvenem pogledu eminentne važnosti. Gotovo je vredno, da jih vlada podpira v največji meri in uvažuje stavljene predloge. Osnovo vsemu bi tvorilo posestvo barona Friderika Borna in bi zasiguralo dosseg ciljev, ki stremimo za njimi. S tem, da bi prepustila vlada Bornovo posestvo za varstveni park ter v isti namen določila ostala predlagana ozemlja, bi se sicer odrekla dohodkom, ki bi jih mogli dajati v teh ozemljih ležeči gozdi ali v zakup dana lovišča, toda vsi ti dohodki bi bili razmeroma majhni in malenkostno izgubo na državnih dohodkih bi popolnoma odtehtal ugled države, ki si ga pridobi v znanstvenem svetu s tem, da omogoči kulturno delo prirodnega varstva.

V Ljubljani, dne 20. januarja 1920.

Dr. St. Beuk,

kot t. č. predsednik Odseka za varstvo prirode Muz. dr. v Ljubljani.

